

Deelrapport

Evaluatie methodiek- ontwikkeling hulpverlening kindermishandeling

Uitgevoerd in het kader van de
evaluatie Beleidsbrief Bestrijding
van Kindermishandeling

Amsterdam, april 1994
Van Dijk, Van Soomeren en Partners
Agnes van Burik
Pauline de Savornin Lohman

Inhoudsopgave

	Pagina:
1 Inleiding	1
2 Evaluatie onderzoeksproject 'diagnostiek naar mogelijk seksueel misbruik bij kinderen'	3
2.1 Inleiding	3
2.2 Geraadpleegde onderzoeksbronnen	3
2.3 Korte beschrijving inhoud en stand van zaken project	4
2.4 De concrete eindprodukten en de implementatie daarvan	7
2.5 Evaluatie en conclusies	8
3 Evaluatie 'methodiekontwikkeling meersporenbeleid jeugddorp Bethanië'	9
3.1 Inleiding	9
3.2 Uitgangspunten van het project	10
3.3 Korte beschrijving inhoud en stand van zaken project	10
3.4 Knelpunten	12
3.5 Resultaten	12
3.6 Toekomstplannen	13
4 Evaluatie incest-daderprojecten	14
4.1 Inleiding	14
4.2 Geraadpleegde onderzoeksbronnen	14
4.3 Korte beschrijving inhoud project en stand van zaken	14
4.4 Knelpunten	16
4.5 Conclusies	16
5 Evaluatie residentiële behandeling van jeugdige plegers van seksueel geweld binnen het internaat Harreveld	18
5.1 Inleiding	18
5.2 Geraadpleegde onderzoeksbronnen	18
5.3 Korte beschrijving inhoud en stand van zaken	18
5.4 Het wetenschappelijk onderzoek	19
5.5 Conclusies	20
6 Evaluatie leerproject seksuele vorming voor jeugdige zedendelinquenten	21
6.1 Inleiding	21
6.2 Geraadpleegde onderzoeksbronnen	21
6.3 Korte beschrijving inhoud project en stand van zaken	21
6.4 Conclusies	23
7 Conclusies	24

1 Inleiding

Binnen het evaluatie-onderzoek van de Beleidsbrief Kindermishandeling¹ wordt nagegaan in hoeverre de beleidsvoornemens die in de beleidsbrief worden genoemd, zijn uitgevoerd.

In de beleidsbrief wordt - naast vele andere voornemens - een vijftal projecten genoemd die betrekking hebben op de ontwikkeling van methoden ten bate van de hulpverlening aan slachtoffers en daders. In dit deelrapport wordt dit cluster van beleidsvoornemens geëvalueerd.

Het gaat hier om drie verschillende soorten projecten.

- Project 1 betreft een wetenschappelijk onderzoek dat kennis en instrumenten moet opleveren voor psycho-sociale diagnostiek in geval van vermoedens van seksueel misbruik (een samenwerkingsproject tussen het Wilhelmina Kinderziekenhuis te Utrecht en de Stichting Noordelijke Orthopedagogische voorzieningen te Groningen).
- Project 2 is gericht op de ontwikkeling van een specifieke methodiek bij meer-sporen hulpverlening (de Contextuele Leergroepen voor Alle Betrokkenen bij Seksueel misbruik (CLAS-project) uitgevoerd binnen Jeugddorp Bethanië).
- De projecten 3,4 en 5 zijn gericht op daderbehandeling (de incest-daderprojecten; de residentiële behandeling van daders binnen Harreveld; de leerprojecten seksuele vorming).

Voor alle projecten geldt dat zij betrekking hebben op seksueel misbruik. Sommige projecten vallen wellicht echter eerder onder het beleidsterrein bestrijding van seksueel geweld, dan onder de bestrijding van kindermishandeling. We zullen dit toelichten aan de hand van de doelgroepomschrijvingen.

Het eerste project valt duidelijk binnen het terrein van de kindermishandeling aangezien het betrekking heeft op seksueel misbruik bij kinderen in de leeftijd van 2 tot en met 12 jaar.

Het tweede project is bedoeld voor slachtoffers van seksueel misbruik vanaf ongeveer 14 jaar, hun daders en verwanten. Ook volwassen slachtoffers die in het verleden zijn misbruikt kunnen worden aangemeld. Dit project valt dus voorzover het huidige/jeugdige slachtoffers betreft binnen het terrein van de kindermishandeling.

Bij de projecten gericht op daderbehandeling gaat het steeds om daders aan wie een behandeling of begeleiding in het kader van een justitiële maatregel is opgelegd.

Verder lopen de doelgroepen echter uiteen.

- Volwassen plegers van seksueel misbruik (de incest-daderprojecten).
- Jeugdige plegers (tot 21 jaar) van seksueel geweld die in een internaat voor Zeer Intensieve Behandeling (ZIB - internaat) zijn opgenomen. Vaak gaat het om jongeren die zelf in het verleden slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik (Harreveld).
- Jeugdige zedendelinquenten (first offenders) in de leeftijd tussen 12 en 18 jaar (de leerprojecten seksuele vorming).

¹ In de Beleidsbrief wordt de omschrijving van kindermishandeling aangehouden die door de Raad voor het Jeugdbeleid wordt gehanteerd. Binnen het evaluatie-onderzoek houden we dezelfde omschrijving aan. Deze luidt als volgt: *Kindermishandeling is elke vorm van voor het kind bedreigende en gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de opvoeders het kind in de afhankelijkheidsrelatie, actief of passief, opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend aan het kind in de vorm van fysiek letsel en/of psychische stoornissen.*

De incest-daderprojecten vallen binnen het terrein van kindermishandeling omdat het gaat om hulpverlening aan volwassen daders van seksuele kindermishandeling (een van de sporen van het meersporenbeleid).

De relatie tussen het project Harreveld en kindermishandeling wordt het meest duidelijk als we naar de achtergrond van de daders kijken. Ongeveer 70% van deze jongeren is zelf seksueel misbruikt.

Het laatste daderproject betreft jeugdige daders. Dit project valt eerder onder het beleidsterrein seksueel geweld dan onder (seksuele) kindermishandeling aangezien het om jeugdige daders gaat. Daderbehandeling in het kader van meersporenbeleid is hier niet aan de orde.

Voor het ontstaan van dit leerproject is echter ook de kennis van belang geweest dat veel volwassen plegers van seksueel geweld hun eerste delict pleegden tijdens de adolescentie. (blz. 5: evaluatie-onderzoek seksuele vorming als alternatieve sanctie, Drog, A., NISSO 1992²). Het is daarom van belang om in zo vroeg mogelijk stadium in te grijpen. Voor zover dit ook geldt voor volwassen plegers van seksuele kindermishandeling, mag daarom worden verondersteld dat er een preventieve werking uitgaat van een adequate behandeling van jeugdige daders, op het voorkomen van kindermishandeling.

Aangezien alle projecten expliciet in de beleidsbrief bestrijding kindermishandeling worden genoemd, zijn ze allen door ons geëvalueerd.

Bij deze vijf evaluaties gaat het primair om de vraag in hoeverre de beoogde doelstellingen worden bereikt. Om deze vraag te kunnen beantwoorden is tevens een korte beschrijving gemaakt van het verloop en de toekomstplannen van de projecten.

De evaluaties zijn gebaseerd op:

- face-to-face gesprekken en telefonische gesprekken met betrokkenen (beleidsambtenaren, projectfunctionarissen en leden van begeleidingscommissies);
- bestaand schriftelijk materiaal (zoals onderzoeksrapporten en projectbeschrijvingen).

2 Drog, A., Seksuele vorming als alternatieve sanctie, NISSO Studies Nr. 12, 1992.

2 Evaluatie onderzoeksproject 'diagnostiek naar mogelijk seksueel misbruik bij kinderen'

2.1 Inleiding

In de Beleidsbrief 'Bestrijding van Kindermishandeling' wordt gesteld dat tijdige signalering van groot belang is voor het voorkomen en bestrijden van kindermishandeling:... "Naast het handelingsprotocol en de meldingscode is er behoefte aan verbetering van diagnostische procedures inzake onderkenning van kindermishandeling"... (blz. 20 Beleidsbrief).

Met het onderzoeksproject 'diagnostiek naar mogelijk seksueel misbruik bij kinderen' wordt beoogd in deze behoefte te voorzien, althans voor zover het seksuele kindermishandeling betreft. Het onderzoek heeft betrekking op kinderen in de leeftijd van 2 tot en met 12 jaar.

Het project wordt voor het grootste deel gesubsidieerd door het ministerie van WVC. Door alle subsidiegevers tezamen is een bedrag van circa f 800.000,- aan subsidie verstrekt.

Het onderzoeksproject kent een looptijd van vier jaar (1990 - 1994) en heeft een wetenschappelijk karakter. In het najaar van 1991 is een begeleidingscommissie benoemd.

In oorsprong gaat het om twee projecten die vanuit het particulier initiatief zijn ontstaan.

- 1 Een project gericht op het ontwikkelen van een systematische opvang, diagnostiek en hulpverlening voor seksueel misbruikte kinderen (Dit onderzoek wordt uitgevoerd door en binnen het Wilhelmina Kinderziekenhuis Utrecht).
- 2 Een project gericht op het ontwikkelen van een procedure voor diagnostisch onderzoek naar seksuele kindermishandeling. (Dit onderzoek wordt uitgevoerd door de Stichting Ambulant Onderzoek & Consultatie Groningen binnen de Stichting Noordelijke Orthopedagogische Voorzieningen te Groningen).

Beide projecten zijn op suggestie van de Directie Jeugdbeleid WVC, de Inspectie Jeugdhulpverlening en het NIZW samengevoegd tot één project gericht op verbetering van psycho-sociale diagnostiek (instrumentarium en procedures) in geval van een vermoeden van seksueel misbruik bij jonge kinderen.

2.2 Geraadpleegde onderzoeksbronnen

De evaluatie van dit samenwerkingsproject is gebaseerd op:

- een face-to-face interview met één van de twee hoofdonderzoekers (de onderzoeker van het Wilhelmina Kinderziekenhuis);
- een kort telefonisch interview met de tweede hoofdonderzoeker;
- telefonische interviews met alle leden van de begeleidingscommissie met uitzondering van de voorzitter;
- enkele schriftelijke stukken³.

³ Diagnostiek naar (vermeend) seksueel misbruik van kinderen: Startdocument; Samenwerkingsproject WKZ Utrecht en SAOC Groningen (ongedateerd). Nieuwsbrief van de projectgroep 'Samenwerking inzake opvang en diagnostiek van en zorg aan seksueel misbruikte kinderen'. WKZ Utrecht en SAOC Groningen, 1992.

2.3 Korte beschrijving inhoud en stand van zaken project

Het totale onderzoeksproject is opgesplitst in een aantal deelonderzoeken.

Deelonderzoek 1

Er is een vooronderzoek uitgevoerd onder de in de provincie Utrecht gevestigde huisartsen en instellingen op het gebied van jeugdhulpverlening en jeugdgezondheidszorg. Hiermee wilde men het volgende bereiken.

- 1 Nagaan hoe vaak huisartsen en instellingen te maken krijgen met kinderen die (vermoedelijk) seksueel misbruikt zijn.
- 2 In kaart brengen van de aard van de instellingen waarbij gemeld wordt en van de doorverwijzing binnen het hulpverleningscircuit.
- 3 Nagaan in hoeverre er binnen instellingen sprake is van een specifiek beleid en specifieke methodieken inzake opvang, diagnostiek en hulpverlening bij kindermishandeling.

Dit vooronderzoek is in juni 1992 afgerond; er is apart over gerapporteerd⁴.

Enkele bevindingen uit het onderzoek zijn onderstaand weergegeven.

- 255 instellingen/huisartsen hebben meegedaan aan het onderzoek. Dat is 35 % van alle aangeschreven instellingen/huisartsen.
- Deze 255 instellingen/huisartsen hebben over een periode van 6 maanden 325 gevallen van (vermoedelijke) kindermishandeling geregistreerd (waaronder 30 dubbeltellingen).
- De grootste groep registraties kwam van de pleegzorg en van de schoolartsen (respectievelijk 15% en 18% van de meldingen). De instellingen met de meeste registraties zijn vooral gevestigd in de grote gemeenten.
- In eenderde van de instellingen die deelnamen aan het onderzoek is een beleid opgesteld ten aanzien van seksueel misbruik of men is daar mee bezig.
- Er is slechts zelden sprake van het gebruik van specifiek op seksueel misbruik gerichte methodieken. Dit wordt nogal eens als een knelpunt ervaren.

Deelonderzoek 2

Het tweede deelonderzoek is gericht op verbetering van een diagnostische methode: het spelinterview. De keuze van het spelinterview komt voort uit twee overwegingen. Het spelinterview wordt enerzijds nog maar kort gebruikt in Nederland en de methode is daarom nog in ontwikkeling. Anderzijds wordt met name het spelinterview gebruikt als bron van informatie in geval van vermoedelijk seksueel misbruik van een (jong) kind.

Het spelinterview heeft twee aspecten:

- de wijze waarop het interview wordt uitgevoerd (de vorm);
- de inhoudelijke betrouwbaarheid van hetgeen het kind vertelt (de inhoud).

Beide aspecten zijn afzonderlijk geanalyseerd.

⁴ Slurink, G.E. e.a., Hulpverlening aan (vermoedelijk) seksueel misbruikte jongeren in de Provincie Utrecht; W.K.Z./Vakgroep Kindergeneeskunde R.U.U. 1992.

Analyse van de vorm van het spelinterview

Er zijn video-opnames gemaakt van spelinterviews, uitgevoerd door hulpverleners van de twee bij het onderzoek betrokken instellingen.

Op basis van bestaande literatuur is een indeling gemaakt van de in een spelinterview voorkomende verbale uitingen van de interviewer en het kind, zoals open vragen, gesloten vragen, antwoord van kind, enz. Met behulp van dit zogenoemde 'analyseschema voor de vorm van een spelinterview' zijn de spelinterviews waarin het vermoeden van seksueel misbruik aan de orde werd gesteld gecodeerd. Om een spelinterview te kunnen coderen wordt eerst een transcript gemaakt. Daarna is aan elke uitspraak van interviewer of kind een code toegekend. Aldus kan een kwantitatief beeld (nog geen oordeel) gegeven worden van elk spelinterview (er wordt bijvoorbeeld tien keer een suggestieve vraag gesteld). Over dit onderzoeksdeel is intern gerapporteerd⁵.

Tijdens de uitvoering van dit onderzoeksdeel ontstond de behoefte om, naast een kwantitatief beeld van de spelinterview, te onderzoeken of het tevens mogelijk zou zijn een kwalitatief oordeel over de spelinterviews te geven. Het is geen eenvoudige zaak om daarvoor criteria te formuleren. Bijvoorbeeld in de literatuur wordt gewezen op het belang van het spontaan verstrekken van informatie door het kind: er dienen dus zoveel mogelijk open vragen gesteld te worden. Bij jonge kinderen is het echter vaak niet mogelijk om open vragen te stellen, omdat zij dit soort vragen niet begrijpen. Betekent dit dan dat een interview met zeer jonge kinderen per definitie onbetrouwbaar is?

Om antwoord op dit soort vragen te krijgen is een vervolgonderzoek gestart met experts op het gebied van communicatie tussen volwassen en kinderen.

Een selectie uit de eerder genoemde video-opnamen van spelinterviews is ter beoordeling voorgelegd aan deze experts. Er is hen gevraagd een oordeel te geven over de kwaliteit van het spelinterview. Er is nagegaan:

- in hoeverre de experts overeenkomen in hun oordeel over het spelinterview;
- in hoeverre deze oordelen van de experts overeenkomen met specifieke patronen in de kwantitatieve codering van de spelinterviews.

Dit vervolgonderzoek wordt eind april 1994 afgerond. Naar verwachting zal 'het analyseschema voor de vorm van een spelinterview' gebruikt kunnen worden om feedback te geven aan hulpverleners ten aanzien van hun interviewmethode. Tevens kan het schema gebruikt worden om na te gaan of een training voor hulpverleners gericht op verbetering van de vorm van spelinterviews effect heeft gehad.

Analyse van de inhoud van het spelinterview

In dit onderzoeksdeel zijn, eveneens via literatuurstudie, criteria of beter gezegd variabelen, geïnventariseerd op basis waarvan kan worden beoordeeld of hetgeen het kind vertelt geloofwaardig is. Er moet bijvoorbeeld een relatie zijn tussen hetgeen het kind vertelt en de emoties die het daarbij uit. Er is gebruik gemaakt van een analyseschema dat reeds veel in de praktijk gebruikt is⁶. Dit analyseschema is zodanig aangepast dat de mate waarin de in het analyseschema genoemde criteria voorkomen in een spelinterview, gekwantificeerd kan worden. Met behulp van dit 'analyseschema voor de inhoud van een spelinterview' zijn de spelinterviews voor een tweede keer gecodeerd. Dit deelonderzoek wordt eveneens eind april 1994

5 Menkehorst, H., Slurink, G.E., Van der Waag, C., Hummel K., Vormanalyse van video-opnamen van diagnostische gesprekken met kinderen, waarbij een vermoeden bestaat van seksueel misbruik. Intern verslag WKZ/SAOC, 1992.

6 De 'Criteria Based Content Analysis', onderdeel van de Statement Validity checklist (J.C. Yuille en D.C. Raskin, 1989).

afgerond. Er is inmiddels wel een interne rapportage verschenen⁷.

Bij de uitvoering van dit deelonderzoek is gebleken dat er bij getrainde mensen weinig overeenkomst bestaat in de interpretatie van de variabelen die verwijzen naar geloofwaardigheid. Met andere woorden het is niet gelukt om een bepaalde indruk van geloofwaardigheid te objectiveren via een telmethode: het tellen van het aantal keer dat een variabele voorkomt.

Dit betekent dat er in de beroepsgroepen een discussie op gang gebracht zou moeten worden over de waarde van de criteria die in de literatuur genoemd worden en in de dagelijkse praktijk ook algemeen toegepast worden.

In de loop van 1994 zal een rapportage verschijnen over de resultaten van het totale deelonderzoek.

Deelonderzoek 3

Op basis van informatie uit de diagnostiek wordt een advies geformuleerd ten aanzien van de verdere hulpverlening en de ernst van het seksuele misbruik. Dit is ook gebeurd bij de kinderen die binnen het onderzoeksproject gediagnostiseerd zijn.

Om na te gaan in hoeverre de geformuleerde adviezen zijn opgevolgd, wordt een follow-up onderzoek uitgevoerd. De situatie van de circa 100 binnen het onderzoek gediagnostiseerde kinderen, wordt in het voorjaar van 1994 opnieuw in kaart gebracht. Daarnaast wordt nagegaan of er nieuwe gegevens boven tafel zijn gekomen die vermoedens van seksueel misbruik al dan niet ondersteunen. Hiermee kan een externe validering worden verkregen van de gestelde diagnose.

Dit deelonderzoek moet nog van start gaan.

Deelonderzoek 4

Dit deelonderzoek heeft als doelstelling het verbeteren en standaardiseren van de besluitvorming die plaatsvindt op basis van uit de diagnostiek verkregen informatie.

Het gaat hierbij om het besluitvormingsproces in multi-disciplinair verband waarbij vanuit elke discipline (psycholoog/orthopedagoog, arts, maatschappelijk werker etc.) informatie wordt ingebracht, toegelicht en gewogen. Dit besluitvormingsproces moet resulteren in de beslissing ten aanzien van de 'diagnose' en het daaruit voortvloeiende advies omtrent verdere hulpverlening.

Met behulp van video-opnames en een analyseschema zijn mechanismen en valkuilen die een rol spelen bij de beoordeling en afweging van informatie in multidisciplinair verband, in kaart gebracht. Dit is gebeurd vanuit een specifieke invalshoek: groupthink genaamd.

Er zijn twee rapportages verschenen over dit deelonderzoek⁸. Er is een meetinstrument ontwikkeld dat instellingen zelf kunnen toepassen. Met dit meetinstrument

7 Berentsen, J., Het bepalen van de geloofwaardigheid van verklaringen van kinderen over seksueel misbruik. Doctoraalscriptie R.U.U., 1992.

8 De Jong, M.E., Groupthink bij diagnostische besluitvorming. Een onderzoek naar de besluitvorming bij het diagnostiseren van seksueel misbruik. Stageverslag R.U.G., 1993.

De Jong, C., Reuchlin, H., De waarheid in onderhandeling. Argumentatie-analyse van een multidisciplinair overleg rond de diagnostiek bij het vermoeden van seksueel misbruik van een kind. Doctoraalscriptie R.U.U., 1993.

kan worden nagegaan in hoeverre er bij diagnostische besluitvorming sprake is van 'groupthink'. De toepassing van dit instrument neemt ongeveer twee dagen in beslag: een dag training en een dag uitvoering.

Deelonderzoek 5

Dit deelonderzoek heeft als doelstelling het maken van een overzicht van beslissingsstrategieën van experts. Het is de bedoeling dat wordt blootgelegd hoe verschillende soorten experts het diagnostisch proces 'doorlopen': naar welke gegevens gaat een expert op zoek, waar baseert hij zijn beslissingen op?

Voor het 'vrijmaken' van deze expertkennis wordt gebruik gemaakt van een aantal methoden zoals:

- literatuuronderzoek;
- interviews met experts waarin globaal het hele diagnostisch proces aan de orde komt;
- het op de voet volgen van de werkwijze van een expert binnen een casus;
- in gestructureerd interviews vragen naar verduidelijking en motivering van de werkwijze.

Dit deelonderzoek is gestart in april 1993, het verzamelen van data loopt door tot juli 1994. De rapportage moet eind 1994 afgerond zijn.

Ook dit deelonderzoek kan resulteren in een training voor hulpverleners. Hierin kan de ervaringskennis van experts worden overgedragen⁹.

Deelonderzoek 6

Dit deelonderzoek staat ten dienste van de andere deelonderzoeken. De totale onderzoeksgroep van circa 100 patiënten wordt uitgebreid beschreven. Van elk kind in de onderzoeksgroep - aangemeld bij het WKZ of het SNOV - zijn persoonlijke, psycho-sociale en medische gegevens vastgelegd. Verder wordt per kind vastgelegd welke procedure wordt doorlopen (het diagnostisch protocol en de beslissingen aangaande de diagnostiek).

2.4 De concrete eindprodukten en de implementatie daarvan

Uit het voorgaande valt af te leiden dat 3 van de 6 deelonderzoeken gericht zijn op het ontwikkelen van een eindproduct dat in het veld uitgezet kan worden. Het betreft:

- Deelonderzoek 2 (spelinterview) met als beoogd eindproduct een schema dat hulpverleners kunnen gebruiken om hun interviewmethode te verbeteren. Dit instrument kan tevens worden gebruikt om het effect van een training te meten.
- Deelonderzoek 4: een meetinstrument op basis waarvan de besluitvorming bij het diagnostisch proces in multi-disciplinair verband verbeterd kan worden. De toepassing geschiedt door 1 dag training en 1 dag uitvoering.
- Deelonderzoek 5: beschrijving van beslissingsstrategieën van experts. Deze ervaringskennis kan worden overgedragen in trainingen aan hulpverleners.

⁹ Op langere termijn zou het mogelijk zijn om op basis van de blootgelegde beslissingsstrategieën van experts een computerprogramma 'diagnostiek van vermoeden van seksueel misbruik bij kinderen' te ontwikkelen. Cursisten kunnen binnen een dergelijk programma een groot aantal casussen doorlopen waardoor kennis wordt gemaakt met een breed spectrum aan verschijningsvormen van casussen. Zo'n programma levert tevens feedback op de beslissingsstrategieën van de cursisten.

Van de beoogde eindprodukten is er op het moment van onderzoek (begin 1994) slechts één al helemaal ontwikkeld. Aan de overige produkten wordt nog gewerkt.

Tijdens de laatste vergadering van de begeleidingscommissie (april 1994) is een uitgewerkt plan - ontwikkeld door de onderzoekers - besproken. Voor de implementatie in de vorm van conferenties, symposia, trainingen e.d. zal samenwerking gezocht worden met het NIZW. Besloten moet nog worden hoe de resultaten zullen worden gepresenteerd. Er moet expliciet worden gemaakt welk deel geschikt is voor implementatie en welk deel niet. Dit vloeit voort uit de aard van het project: een globaal onderzoek naar het diagnostisch proces als geheel, waarbij op enkele details nader wordt ingegaan (hiervoor beschreven). In de komende maanden zal het implementatieplan verder worden geconcretiseerd en zo spoedig mogelijk met externe partijen worden besproken.

2.5 Evaluatie en conclusies

Het is lastig om op dit moment het onderzoeksproject op zijn merites te beoordelen. Het project is nog niet afgelopen en van de beoogde eindprodukten is er pas één afgerond. Dit instrument wordt echter nog nauwelijks in de praktijk gebruikt. Dit betekent dat op dit moment niet kan worden vastgesteld of het onderzoeksproject inderdaad zal leiden tot een verbetering van diagnostiek (instrumentarium en procedures) inzake onderkenning van kindermishandeling. Uit de gesprekken die met de leden van de begeleidingscommissie zijn gehouden, komt naar voren dat de beoordeling van hetgeen tot nog toe is bereikt nogal uiteenloopt. Sommige leden zijn van mening dat er meer rekening gehouden had moeten worden met de relevantie en toepasbaarheid van onderzoeksresultaten voor het werkveld en dat er eerder gestart had moeten worden met de implementatie. Anderen leggen meer de nadruk op de wetenschappelijke kwaliteit van het onderzoek, hetgeen impliceert dat men pas met iets naar buiten moet komen als men weet wat het waard is en weet dat het goed is.

De verwachtingen van de opbrengst van het project zijn dan ook niet eenstemmig. Enkele leden van de begeleidingscommissie verwachten dat de bruikbaarheid van de resultaten voor het veld zal tegenvallen. Anderen daarentegen verwachten dat er een wetenschappelijk verantwoord eindprodukt afgeleverd zal worden, dat bijdraagt aan kennisvermeerdering op een terrein waarop nog weinig kennis verzameld is. Op dit moment is nog niet bekend op welke wijze men de ontwikkelde produkten wil gaan implementeren. Het is in ieder geval aan te raden om na uittesting van de praktische toepasbaarheid van de instrumenten de brede implementatie over te dragen aan terzake kundigen (zoals het NIZW) die contacten hebben met het veld van opleiding en bijscholing van de beoogde doelgroepen.

3 Evaluatie 'methodiekontwikkeling meersporen-beleid jeugddorp Bethanië'¹⁰

3.1 Inleiding

In de Beleidsbrief 'Bestrijding van Kindermishandeling' wordt gesteld dat men een beleid voorstaat "... waarbij naast de primaire aandacht voor het slachtoffer ook aandacht is voor de omgeving van het slachtoffer (familie en verwanten) en de dader" (blz. 24 Beleidsbrief).

Deze zogenaamde meersporenbenadering wordt in een ambulant hulpverleningsproject binnen Jeugddorp Bethanië¹¹ - op een in Nederland (nog) vrij unieke wijze - gerealiseerd binnen het zogenaamde CLAS¹²-project.

Het project is bedoeld voor slachtoffers van seksueel misbruik (vanaf ongeveer 14 jaar), voor daders en verwanten. Gevallen van huidig seksueel misbruik maar ook van seksueel misbruik dat in het verleden plaatsvond kunnen worden aangemeld, waarbij het seksueel misbruik binnen en buiten gezinsverband kan hebben plaatsgevonden.

Met het hulpverleningsproject wordt gewerkt aan twee preventiedoelen:

- het beperken van de gevolgen van seksuele kindermishandeling (secundaire preventie);
- het voorkomen van recidive (tertiaire preventie).

De menskracht voor het project wordt **gedeeltelijk** gesubsidieerd door WVC. Jeugddorp Bethanië levert de inhoudelijk coördinator, 32 uur uitvoerend werkers (gespecialiseerd maatschappelijk werkers), 8 uur algemene coördinatie en 40 uur ondersteunende diensten (projectleider, directie, administratie, receptie, etc.). Een instelling voor jeugdhulpverlening heeft een medewerkster gedetacheerd voor 8 uur per week.

Via job-rotation konden 40 uur uitvoerend werk worden ingevuld door een aantal medewerkers van een andere instelling voor jeugdhulpverlening. Op dit moment werken er vier medewerkers van deze laatste instelling op parttime basis (8 en 12 uur).

Vrijwel de totale WVC-subsidie werd in de afgelopen drie jaar aangewend voor de personeelskosten van laatstgenoemde medewerkers.

De instelling voor jeugdhulpverlening, die nu de vier parttime medewerkers levert via job-rotation, zal in het jaar 1994 voor de duur van zes maanden 20 uur menskracht detacheren. De financiering van de overige 20 uur neemt Jeugddorp Bethanië voor haar rekening. Om dit laatste te kunnen realiseren heeft een gedeeltelijke ombouwning van residentiële voorziening naar ambulante voorziening plaatsgevonden.

10 De evaluatie van dit project is gebaseerd op:

- een uitgebreid face-to-face interview met de inhoudelijk coördinator en met de adjunct-directeur van Jeugddorp Bethanië;
- een telefonisch interview met de onderzoeker die zich bezighoudt met het vastleggen van de methodiek van het project.

11 Jeugddorp Bethanië is een residentiële voorziening voor jeugdhulpverlening.

12 Contextuele Leergroepen voor Alle betrokkenen bij Seksueel misbruik.

3.2 Uitgangspunten van het project

Binnen de hulpverlening wordt gewerkt vanuit de visie van prof. dr. I. Boszormenyi-Nagy (humanistisch gezinstherapeut). Enkele kenmerken van deze visie zijn de volgende.

- Een slachtoffer leeft binnen een bepaalde context/omgeving. Deze omgeving moet betrokken worden in de hulpverlening.
- De band tussen gezinsleden is een basisgegeven in het leven. De benadering van de hulpverlener is gericht op herstel van deze band (zonder dat dit overigens betekent dat men met elkaar samen moet (blijven) wonen).
- Om dit herstel te kunnen realiseren dient de hulpverlener een houding van veelzijdige partijdigheid te ontwikkelen, waarbij de belangen van **alle** betrokkenen behartigd worden.
- Ook daders worden dus aangesproken vanuit een positieve en open benadering. De meeste hulpverleners dienen daarom hun hulpverleningsattitude zodanig te ontwikkelen dat zij hun neiging tot bestraffing/veroordeling, die meestal voortkomt uit persoonlijke woede, kwijtraken. Aanknopingspunt kan daarbij zijn dat veel daders ook zelf slachtoffer zijn geweest.
- Justitieel ingrijpen wordt zoveel mogelijk voorkomen, aangezien hiermee (op langere termijn) de belangen van het slachtoffer niet gediend zijn. Deze overtuiging is mede ingegeven door de ervaring die men de afgelopen tien jaar binnen Jeugddorp Bethanië en Huize Clara Fey¹³ heeft opgedaan met meisjes die slachtoffer zijn geworden van seksueel misbruik.
- Groepswork vormt een belangrijke hulpverleningsmethode. Enkele voordelen van het werken met groepen zijn:
 - herkenning bij anderen van de eigen ervaringen;
 - versterken van het eigen zelfvertrouwen door te ervaren dat men anderen kan helpen;
 - elkaar aanspreken op rationalisaties en op het nemen van verantwoordelijkheid (vooral bij daders).

De voordelen van groepswork worden optimaal benut door een groep gemêleerd samen te stellen wat betreft fase van hulpverlening. Bijvoorbeeld een slachtoffergroep bestaat uit drie soorten slachtoffers: zij die aan het begin, zij die halverwege en zij die aan het eind staan van het verwerkingsproces. Ook worden cliënten zoveel mogelijk ingeschakeld bij de hulpverlening aan anderen.

3.3 Korte beschrijving inhoud en stand van zaken project

Aanmeldingen voor het project vinden plaats via doorverwijzing, opname binnen Jeugddorp Bethanië of op eigen initiatief van particulieren¹⁴. Ook vanuit Justitie worden daders doorverwezen in het kader van een alternatieve sanctie¹⁵. Er bestaan contacten met instellingen als BVA's, politie en reclassering en Raad voor de kindbescherming. Medewerkers van het project worden door deze instellingen regelmatig benaderd met verzoeken om overleg en advisering. Tevens worden cliënten van deze instellingen doorverwezen naar het project. De job-rotation met een instelling voor jeugdhulpverlening heeft de inbedding in de regio versterkt. Er wordt naar gestreefd om gevallen binnen te krijgen waarbij het seksueel

¹³ Jeugddorp Bethanië en Clara Fey zijn inmiddels gefuseerd.

¹⁴ Dit kunnen (ex-) slachtoffers zijn, maar ook melders (bijvoorbeeld een docent op een school of een broer van het slachtoffer).

¹⁵ Dit aantal neemt toe. Zo ging het in 1993 om vier daders in een jaar en in de periode 1 januari 1994 - 1 maart 1994 ging het ook reeds om vier daders.

misbruik net is uitgelekt. De ervaring is dat dergelijke gezinnen na een half jaar hulpverlening weer alleen met elkaar verder kunnen. In de praktijk krijgt men echter veel gevallen waar al veel andere hulpverleners mee bezig zijn geweest. Bij deze gevallen duurt de hulpverlening vaak langer dan twee jaar. De gemiddelde duur van de hulpverlening ligt op anderhalf à twee jaar.

Wanneer er een aanmelding plaatsvindt van een meisje waarbij sprake is van actueel seksueel misbruik door de vader dan gaat men in principe als volgt te werk. Er wordt bij het meisje sterk op aangedrongen dat zij haar moeder inlicht of dat deze door de hulpverleenster wordt ingelicht. Het meisje wordt flink onder druk gezet vanuit het geloof dat dit de beste oplossing is. Het benaderen van de moeder en daarna van de vader is maatwerk. Een meisje kan zelf het beste aangeven hoe en wanneer een moeder benaderd kan worden. De moeder wordt vervolgens ingeschakeld om de vader te bereiken. In de meeste gevallen lukt het vrij snel om de vader tot een bekentenis te brengen. Dit wordt door de geïnterviewde hulpverleenster als volgt verklaard. De meeste daders hebben voor zichzelf het scenario ontwikkeld dat, op het moment dat het seksueel misbruik aan het daglicht gebracht wordt, onvermijdelijk een justitiële veroordeling en gevangenisstraf volgt. De stap tot bekentenis kan gezet worden vanuit de opluchting die ontstaat als men merkt dat er een alternatief is.

Er wordt gestart met individuele hulpverlening, waarbij over het algemeen het streven is om cliënten in een groep te laten participeren. Er wordt bijvoorbeeld geprobeerd om een meisje na drie of vier gesprekken over te halen om in de meisjesgroep mee te draaien. Om een meisje hiertoe te motiveren wordt vaak een helpster - een meisje dat al in de meisjesgroep zit - ingezet.

In 1992 is gestart met één meisjesgroep. Op dit moment bestaan er twee meisjesgroepen, twee dadergroepen, één moedergroep en één groep voor jong-volwassen vrouwen (ex-slachtoffers)¹⁶. In de nabije toekomst zal in aansluiting op deze laatste groep een partnergroep van start gaan. Het is tot nog toe niet gelukt om jongens (slachtoffers) te motiveren om te participeren in een groep¹⁷. Volgens de planning had er inmiddels ook al een gemengde groep van slachtoffers, daders en moeders - in verschillende fasen van het verwerkingsproces - van start moeten gaan. Maar wegens gebrek aan personele kracht heeft men dat uit moeten stellen.

Er wordt gewerkt in open groepen waar cliënten op elk moment in en uit kunnen stromen. Een groep bestaat meestal uit 6 tot 9 personen die eens per week bijeenkomen. In de groepen wordt gewerkt met individuele leerdoelen. In alle groepen wordt gewerkt aan de hand van thema's. Bij daders gaat het bijvoorbeeld over 'ongewenste intimiteiten', 'de eigen lustbeleving', 'inleving in de lustbeleving van de ander', 'het nemen van verantwoordelijkheid' en 'het leren vertellen van het gebeurde aan de echtgenote'¹⁸.

In een meisjesgroep worden eerst recente gebeurtenissen uitgewisseld (zoals een rechtszitting, het contact dat een meisje met haar vader heeft gehad). Thema's die verder in een meisjesgroep aan de orde komen zijn het lage gevoel van eigenwaarde, de beoordeling van het eigen uiterlijk, het leren praten over seksuele aspecten. Om de veiligheid binnen de meisjesgroep te vergroten, is de afspraak

16 De ervaring leert dat misbruik dat in het verleden plaatsvond in verschillende latere levensfasen een rol kan gaan spelen, te weten: de puberteit, wanneer een vaste relatie wordt aangegaan en in de relatie van moeder ten opzichte van haar kind.

17 Er zijn in totaal in 1993 11 jongens als slachtoffer aangemeld.

18 Wanneer een moeder wil weten wat er precies is gebeurd is, dan moet de vader dit zelf vertellen.

gemaakt dat men binnen de groep niet hoeft te vertellen wat er feitelijk gebeurd is. Naast groepsgesprekken blijven meestal ook individuele gesprekken plaatsvinden. Verder kunnen gezinsgesprekken worden gehouden, bijvoorbeeld wanneer de behandeling van één van de gezinsleden is afgelopen.

3.4 Knelpunten

Tijdens de interviews wordt een aantal knelpunten genoemd.

- Hoewel men dit absoluut niet had verwacht, blijkt het het moeilijkst te zijn om de moeders te motiveren tot serieuze deelname aan het programma. Het bleek heel moeilijk om moeders te laten participeren in een groep. Volgens geïnterviewde hulpverlener hebben moeders de meeste angst om herkend te worden. Bovendien hebben moeders (anders dan slachtoffers en daders) geen scenario, waardoor hun wereld volledig instort op het moment dat het seksueel misbruik aan het daglicht wordt gebracht.
- De grote instroom maakt het moeilijk om tijd vrij te blijven maken voor reflectie en methodieontwikkeling.
- De wisselende aanmeldingsstroom (met uitschieters van 8 meldingen op één dag) en het streven om zonder wachtlijst te blijven werken maakt het werk moeilijk beheersbaar.
- Er is sprake van personeelsgebrek, waardoor plannen voor inhoudelijke uitbreiding van het project en voor externe deskundigheidsbevordering niet gerealiseerd kunnen worden. Wegens gebrek aan menskracht wordt er bewust niet actief aan de weg getimmerd met het project.
- Gebrek aan financiële middelen maakt het ook onmogelijk om praktische en inhoudelijke zaken te realiseren zoals een meeluisterapparaat op de telefoon voor het intraineren van nieuwe hulpverleners; het kunnen vergoeden van reisgeld, waardoor oud-cliënten zich als helpers/hulpverleners kunnen blijven inzetten.
- Het ontbreken van een eigen secretariaat (voor dossierwerkzaamheden, het opnemen van aanmeldingen en afmeldingen e.d.).
- Er is geen vrouwelijke arts beschikbaar voor medisch onderzoek. Men is wat dat betreft afhankelijk van de huisarts van het slachtoffer.
- Verder kan er ook geen screening vooraf plaatsvinden van cliënten met sterke psychiatrische gedragsymptomen. Hiervoor zou een psychiater op consultatiebasis nodig zijn.

3.5 Resultaten

Binnen het project werken zes uitvoerende hulpverleners. Er worden gemiddeld drie gevallen per week aangemeld. Het project blijkt duidelijk in een behoefte te voorzien, omdat veel instellingen zelf moeite hebben met de behandeling van dit soort problematiek. Bovendien heeft men een laagdrempelige benadering (geen aangifte bij politie).

Sinds 1990 zijn in totaal 140 cliënten ingestroomd. De hulpverlening aan cliënten is inmiddels afgerond.

Door de geïnterviewde hulpverleenster wordt gesteld dat voortijdig afbreken van de hulpverlening geen goed criterium is om het project op te beoordelen. In de loop der jaren is namelijk gebleken dat het contact vaak alleen tijdelijk wordt afgebroken en dus later weer opnieuw wordt hersteld (door het slachtoffer, de dader of de moeder) op het moment dat men daar rijp voor is.

Wat betreft de realisering van de preventiedoelen wordt door de geïnterviewde hulpverleenster gesteld dat een bekentenis door de dader van essentieel belang is voor het verwerkingsproces van het slachtoffer. Verder is de benadering laagdrempelig door de positieve invalshoek en het inzetten van andere daders, moeders, slachtoffers als ervaringsdeskundigen bij de hulpverlening. Een vroege interventie kan de gevolgen van misbruik beperken.

De geïnterviewden zijn van mening dat het meestal wel lukt om recidive van daders te voorkomen, omdat:

- het misbruik aan het daglicht wordt gebracht;
- alle gezinsleden betrokken worden bij de behandeling, waardoor de onderlinge controle groter wordt;
- de meeste daders tot erkenning komen.

Door de onderzoeker die zich bezighoudt met de methodiekontwikkeling van het project wordt ten aanzien van de resultaten één kritische kanttekening geplaatst. In sommige gevallen zou eerder contact opgenomen moeten worden met politie. Te lang wachten met inschakelen van de politie betekent in dergelijke gevallen dat de dader zijn verhaal al rond heeft.

Op basis van de eigen ervaring van hulpverleners wordt gesteld dat bij vijf behandelde daders de behandeling ernstig is vastgelopen en de kans op recidive aanwezig is gebleven. Gedeeltelijk gaat het daarbij om daders met psychiatrisch gedrag.

Bij aanvang van het project is een model ontwikkeld voor effectevaluatie van het onderzoeksproject. Op instigatie van WVC is echter besloten om eerst de methodiek gedetailleerd te beschrijven. Het verschijnen van het handboek 'Methodiek beschrijving' is uitgesteld van mei 1994 naar eind 1994¹⁹.

In deze kwalitatieve beschrijving zullen ook registratiegegevens worden opgenomen. Op dit moment zijn er nog geen concrete plannen voor een effectevaluatie. Bij jeugddorp Bethanië leeft wel de wens om een dergelijk onderzoek uit te voeren.

3.6 Toekomstplannen

In de toekomst zou men het project graag willen uitbreiden. Daarbij wordt gedacht aan de uitbreiding middels detachering vanuit bijvoorbeeld RIAGG en reclassering. Dat is echter geen gemakkelijk te realiseren zaak. Men zou het project graag willen uitbreiden met meer hulpverleners, een psychiater op consultatiebasis en een vrouwelijke arts.

Een toekomstwens is verder om de inhoudelijke coördinatrice vrij te maken voor opleiding en bijscholing.

19 Wegens zwangerschapsverlof van de onderzoekster.

4 Evaluatie incest-daderprojecten

4.1 Inleiding

"Met name uit Amerikaans onderzoek blijkt dat de kans op herhaling van de mishandeling verkleind wordt als de dader, al dan niet gedwongen, hulp ontvangt. Een dergelijk aanbod ontbreekt op dit moment, of is te zeer versnipperd over verschillende instellingen (.....) Essentieel bij de hulpverlening aan daders is dat er afspraken worden gemaakt tussen hulpverleningsinstellingen en het Openbaar Ministerie in welke gevallen en hoe hulpverlening, vervolging en strafrechtelijke afdoening - onder bepaalde voorwaarden - zodanig op elkaar kunnen worden afgestemd, dat niet alleen hulp kan worden geboden aan het slachtoffer, maar ook de dader kan worden behandeld". (Beleidsbrief blz. 27.)

In de volgende hoofdstukken worden drie vormen van daderbehandeling, opgelegd binnen een justitieel kader, geëvalueerd. Deze projecten hebben als centrale doelstelling het voorkomen van recidive. Van de incest-daderprojecten, die in dit hoofdstuk aan de orde komen, mag bovendien worden verwacht dat deze een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het meersporenbeleid.

De incest-daderprojecten worden door het Ministerie van Justitie gesubsidieerd in het kader van het ontwikkelingsbeleid taakstraffen (voorheen alternatieve sancties). De oorsprong van deze vorm van daderbehandeling ligt in Rotterdam; daar is men in 1989 van start gegaan met het project Incest Dader Behandeling Rotterdam (IDBR). Momenteel worden er incest-daderprojecten voorbereid dan wel uitgevoerd in 7 arrondissementen te weten Groningen, Breda, Almelo, Zwolle, Arnhem/ Zutphen en Rotterdam.

4.2 Geraadpleegde onderzoeksbronnen

In 1990 is een onderzoek verschenen waarin meningen over en ervaringen met justitieel opgelegde ambulante behandeling van plegers van seksueel geweld zijn geïnventariseerd²⁰.

De evaluatie van de incest-daderprojecten is gebaseerd op:

- een face-to-face interview met een beleidsmedewerker van de directie Jeugdbescherming en Reclassering van het ministerie van Justitie;
- gegevens uit het bovengenoemde NISSO-onderzoek;
- enkele korte telefonische contacten met voormalige medewerkers van het IDBR dat na afloop van de projectperiode (september 1989 - september 1992) wegens problemen rond de financiering werd opgeheven (zie paragraaf 4.3);
- enkele jaarverslagen/rapportages van incest-daderprojecten en het verslag van het symposium IDBR dat in april 1992 werd gehouden.

4.3 Korte beschrijving inhoud project en stand van zaken

De incest-daderprojecten zijn gebaseerd op samenwerking tussen Openbaar Ministerie, Rechtbank, Reclassering en RIAGG. De uitvoering van de ambulante behandeling vindt meestal plaats binnen de RIAGG of binnen een samenwerkingsverband

20 Haveman, R. en J. Staffeleu, Daders van seksueel geweld: straffen of behandelen, NISSO, 1990.

van Reclassering en RIAGG, waarbij beide instellingen behandelaars leveren. De Reclassering is veelal belast met de toeleiding naar het project, de sociale begeleiding van de pleger en de justitiële rapportage. Afspraken over de vertegenwoordiging van het daderspoor dan wel de coördinatie in geval van meersporenbeleid worden vaak in overleg tussen RIAGG en Reclassering gemaakt.

Deze vorm van taakstraf wordt in de praktijk meestal opgelegd aan incestplegers in brede zin, niet alleen familie of verwanten maar ook diegenen aan wie ten tijde van het misbruik de zorg voor het kind was toevertrouwd.

De meest voorkomende modaliteit waarin de behandeling wordt opgelegd is de voorwaardelijke veroordeling. Dit betekent dat weliswaar een straf wordt opgelegd door de rechter maar dat deze niet ten uitvoer zal worden gebracht op voorwaarde dat de dader de behandeling zal volgen. De behandeling wordt alleen opgelegd als de pleger instemt met de behandeling.

In de meeste projecten is sprake van individuele behandeling, behandeling in groepsverband komt echter ook voor. Het gemiddelde aantal sessies ofwel de duur van de behandeling loopt nogal uiteen. Bijv. in Groningen is sprake van gemiddeld 20 sessies met een frequentie van 1 sessie per 2 weken, in Zwolle wordt daarentegen, op basis van de ervaring die in Rotterdam is opgedaan, uitgegaan van een behandelingsduur van zeker 1,5 jaar, waarbij wekelijks 1 sessie plaats vindt²¹.

De registratie van gegevens, zoals het aantal opgelegd behandelingen, de soort delicten, kenmerken van de plegers en het verloop van de behandelingen, is nog niet goed ontwikkeld. Dit geldt overigens voor alle taakstraffen. Uit rapportages van de verschillende projecten en het verslag van het symposium dat in april 1992 werd gehouden over het IDBR, kunnen enkele cijfers gedestilleerd worden.

In **Rotterdam** kwamen op basis van de delictcategorie (incest) in de periode september 1989 - september 1991 79 personen in aanmerking voor deelname aan het IDBR project. Hiervan zijn in april 1992 34 personen daadwerkelijk in behandeling genomen²², waarvan er 3 zijn afgehaakt (9%). Recidive was in april 1992 voorzover bekend nog niet voorgekomen. Bij 15 van de 34 zaken bleek het mogelijk om in enigerlei vorm een meersporenbeleid op te zetten. De redenen waarom dat niet lukte lagen vaak buiten de mogelijkheden van de behandelaars, bijvoorbeeld de verschillende sporen wonen te ver van elkaar vandaan, men wil of kan niet meer investeren in het oorspronkelijke gezin of het misbruik heeft te lang geleden plaats gevonden.

Binnen de RIAGG's Rotterdam wordt een wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd naar het effect van incest-daderbehandeling. Dit onderzoek loopt nog: een aantal personen, ingestroomd in het kader van de IDBR, is nog in behandeling; bovendien vindt ook een follow-up plaats.

In **Groningen** zijn in de periode juli 1992 - juli 1993 21 daders van seksuele delicten in behandeling genomen. Het gaat hierbij om 15 behandelingen in justitieel kader en 6 behandeling geheel of gedeeltelijk op vrijwillige basis.

In **Zwolle** kwamen in 1993 na een eerste selectie uit 32 aanmeldingen, 11 personen in aanmerking voor het project. Hiervan zijn er 3 in behandeling genomen. Dit aantal kon nog oplopen tot 6.

In **Almelo** hebben 15 aanmeldingen geresulteerd in een dadergroep van 8 personen terwijl één persoon op de wachtlijst werd geplaatst. Deze groepsbehandeling vindt

21 Hierbij dient vermeld te worden dat het gemiddelde van Groningen gebaseerd is op behandelingen die gedeeltelijk in justitieel kader zijn opgelegd maar deels ook op vrijwillige basis plaats vinden.

22 Dit aantal kon nog oplopen tot maximaal 44 (50%) aangezien een aantal van de 79 in april 1992 nog niet ter terechtzitting is verschenen.

plaats in Enschede. Verder vinden in Hengelo 3 en in Almelo 10 individuele behandelingen plaats (gegevens over de periode september 1991 - februari 1993). In **Haarlem** verkeert het project nog in een voorbereidend stadium. Er zijn problemen rond de financiering.

Van **Breda** en **Arnhem/ Zutphen** zijn geen cijfermatige gegevens bekend.

4.4 Knelpunten

Er bestaat van oudsher een groot verschil in ervaring en attitude ten opzicht van het werk tussen medewerkers van de RIAGG's en van de Reclassering. Binnen de Reclassering is men gewend om met ongemotiveerde mensen in een gedwongen kader te werken. RIAGG-medewerkers hebben cliënten die vrijwillig komen en vaak al probleembewust zijn. Daderbehandeling betekent een grote omschakeling voor de RIAGG's. RIAGG-medewerkers hebben soms moeite met het gedwongen kader vanuit de opvatting dat hulpverlening vrijwillig moet zijn. Ook de verplichte rapportage aan Justitie kan een probleem vormen vanuit de opvatting dat de hulpverleningsrelatie een vertrouwensrelatie is. Bovendien heeft men in eerste instantie vaak ook geen affiniteit met daders die immers vaak ernstige slachtoffers hebben gemaakt. Een en ander betekent dat een nieuw op te starten incest-daderproject een cultuurverandering bij de RIAGG met zich mee kan brengen. Binnen de bestaande projecten doet zich soms het probleem voor dat er niet altijd bereidheid bestaat om aangemelde cliënten te behandelen.

Het ministerie van Justitie heeft zich - in overleg met WVC - duidelijk uitgesproken voor financiering van daderbehandeling vanuit de bestaande budgetten van de RIAGG's. Verder is tevens een halt toegevoegd aan de gegroeide praktijk van (therapeutische) daderbehandeling door maatschappelijk werkers van de reclassering vanuit het argument dat deze beroepsgroep hiervoor niet is opgeleid. Voor de RIAGG's in Rotterdam betekende dit het einde van deelname aan de IDBR en daarmee dus het einde van de IDBR²³. Om daderbehandeling in Rotterdam toch mogelijk te blijven maken, is het Ministerie van Justitie voorlopig akkoord gegaan met groepstraining voor daders uitgevoerd door de Reclassering hoewel dit wel wordt gezien als een vorm van daderbehandeling.

De uitspraak dat daderbehandeling gefinancierd moet worden vanuit de AWBZ leidt er vermoedelijk toe dat met name in de grote steden incest-daderprojecten moeilijk van de grond komen. Het grote aantal aanmeldingen zou een sterke belasting betekenen voor de bestaande budgetten van de RIAGG's aldaar. Terughoudendheid van de RIAGG's wordt wellicht nog versterkt door het feit dat de doelgroep van daders toch al een vreemde eend in de bijt is.

4.5 Conclusies

In een aantal arrondissementen heeft men inmiddels redelijk wat ervaring opgedaan met gedwongen behandeling van incestdaders. Van Rotterdam is ons bekend dat de ervaringen positief zijn geweest. Het effect van de IDBR in Rotterdam wordt bovendien via wetenschappelijk onderzoek vastgelegd.

In de meeste schriftelijke rapportages van de incest-daderprojecten zijn geen cij-

23 Met name in Rotterdam zijn problemen ontstaan rond de financiering van de IDBR. Gedurende de projectperiode waren de Rotterdamse RIAGG's de belangrijkste financiers vanuit de verwachting dat succes binnen het project zou leiden tot structurele financiering door derden.

fermatige gegevens te vinden over de ontwikkeling en de omvang van daderbehandeling in het kader van meersporenbeleid. De indruk bestaat dat daderbehandeling in dit kader (nog) slechts weinig voorkomt. De cijfers van Rotterdam laten zien dat meersporenbehandeling een moeilijk te realiseren benadering is, waarbij veel externe belemmerende factoren een rol spelen.

Het belang en het nut van therapeutische behandeling van daders, al dan niet in gedwongen kader, lijkt onomstreden. De condities die hiervoor zijn aangegeven werken echter niet bevorderend op een verdere ontwikkeling van de incest-daderprojecten in de grote steden. Wij bevelen dan ook aan om de ontwikkeling van incest-daderprojecten op z'n minst te blijven volgen om te kijken of de voorspelde stagnatie inderdaad optreedt. Beter nog lijkt het om de uitbreiding van de incest-daderprojecten bewust te stimuleren via uitwisseling tussen projecten dan wel gerichte deskundigheidsbevordering binnen de RIAGG's.

5 Evaluatie residentiële behandeling van jeugdige plegers van seksueel geweld binnen het internaat Harreveld

5.1 Inleiding

Spanjaard komt in 'Jongens het kan ook anders'²⁴ tot de constatering dat er nogal wat residentiële instellingen zijn waar jeugdige plegers van seksueel geweld niet of nauwelijks als zodanig worden behandeld. "Niet zelden wordt het liefst verzwegen dat een jongen een seksueel delict gepleegd heeft, niet alleen door de jongere zelf maar ook door de betrokken hulpverleners (...) Wanneer jeugdige plegers van seksueel geweld geen specifiek op hen afgestemd hulpaanbod krijgen, is de kans op herhaling erg groot." (blz. 173).

Binnen Harreveld - een residentiële inrichting voor jongens - wordt sinds ongeveer zes jaar wel een gerichte behandeling gegeven. Jeugdige plegers van seksueel geweld worden in een aparte leefgroep (Atlantis) opgenomen. De doelstelling van de behandeling is driedelig:

- controle krijgen over seksuele impulsen;
- kweken van verantwoordelijkheidsgevoel en oog krijgen voor het slachtoffer;
- recidive voorkomen.

De meeste jongens hebben meerdere zedendelicten gepleegd. Alle jongens hebben een ondertoezichtstelling (OTS) of een maatregel voor buitengewone behandeling (BB)²⁵. Bij ongeveer 70% van de jongeren gaat het om jongens die zelf in hun jeugd verwaarloosd of (seksueel) mishandeld zijn. De meeste jongens die seksueel misbruikt zijn kiezen bij de start van hun seksueel-delinquente gedrag slachtoffers uit die even oud zijn als zij zelf waren toen ze misbruikt werden. Met name bij jongens die zelf misbruikt zijn bestaat een grote kans op recidive wanneer behandeling uitblijft. De daderbehandeling op Harreveld moet herhaling voorkomen en als zodanig dus preventief werken ten opzichte van (verdere) kindermishandeling.

5.2 Geraadpleegde onderzoeksbronnen

De evaluatie van dit project is gebaseerd op:

- een telefonisch interview met twee functionarissen van Harreveld;
- een beschrijving van de werkwijze binnen Atlantis in 'Jongens het kan ook anders';
- een TV-uitzending over Harreveld.

5.3 Korte beschrijving inhoud en stand van zaken

De afgelopen 6 jaar zijn 59 jongens uitbehandeld. (Stand van zaken in januari 1994). De opnamecapaciteit is al twee keer uitgebreid. In januari 1994 waren 32 jongens in behandeling. Wanneer de geplande nieuwbouw gereed is, zal de opnamecapaciteit worden uitgebreid tot 36 jongeren. Dan zal de helft van alle 3

24 Spanjaard, H., *Jongens het kan ook anders!*, NIZW, Utrecht, 1993.

25 Deze maatregel is te vergelijken met een terbeschikkingstelling (TBS) bij volwassenen.

maanden preventief gehechten die in aanmerking komen voor deze behandeling, worden bereikt.

De behandeling ziet er als volgt uit. Maximaal drie maanden na binnenkomst gaat een jongere in groepstherapie die drie maanden duurt. Aansluitend gaat hij minimaal een jaar in individuele therapie. Indien de jongere zelf slachtoffer is geweest van seksueel misbruik wordt het jaar individuele therapie verlengd met nog een half jaar, waarin aandacht wordt besteed aan het verwerkingsproces van het eigen misbruik.

Het praten over de gepleegde delicten vormt een belangrijk onderdeel van de behandeling. De gepleegde delicten worden veelal in meer of mindere mate door de jongere ontkend. Door gedetailleerd met een jongere door te nemen wat hij gedaan heeft, wordt gewerkt aan het nemen van verantwoordelijkheid voor hetgeen gebeurd is.

Het belangrijkste doel van de behandeling is het voorkomen van recidive. Een jongere dient daartoe heel specifiek voor ogen te krijgen hoe het delict zich heeft voltrokken. Hij moet leren onderkennen op welke momenten hij 'gevaarlijk' wordt: in welke situaties gebeurt dat en welke gevoelens dienen zich daarbij aan. Wanneer een jongere de risicosignalen heeft leren onderkennen, ontstaat de mogelijkheid om in dergelijke situatie ander gedrag en een andere manier van denken te ontwikkelen.

Met de uitbehandelde jongeren wordt afgesproken - en daar tekent een jongere ook zelf voor - dat ze zelf melden als ze recidiveren. Bovendien wordt een jongere na zijn ontslag elk jaar door een medewerker van Harreveld bezocht of gebeld om te informeren hoe het gaat. Van de 59 jongens die zijn uitbehandeld zijn er tot nog toe (voor zover bekend) drie gerecidiveerd. Door de geïnterviewde medewerker van Harreveld wordt verder gesteld dat een aangifte van een seksueel delict gepleegd door een ex-Atlantis jongere altijd bekend zou worden binnen Harreveld, omdat men dan contact opneemt met Harreveld om het dossier op te vragen.

5.4 Het wetenschappelijk onderzoek

Er is een onderzoek uitgevoerd door de UvA en de RUU naar de behandel-effecten middels een voormeting, een tussenmeting en een nameting. De voormeting vindt plaats voordat de groepstherapie begint, de nameting wordt afgenomen direct na afloop van de totale behandeling. Een meting bestaat uit vier onderdelen: een aantal gevalideerde vragenlijsten die door de jongere moeten worden ingevuld, een gestructureerd interview met een jongere dat wordt opgenomen op de video en een onderzoek met een 'penismeter' ter meting van de controle op seksuele stimuli²⁶. Tenslotte wordt de jongere ook beoordeeld door de groepsleiding middels vragenlijsten.

Het onderzoek heeft nogal wat startproblemen gekend en de omvang van de onderzoeksgroep is daarom beperkt gebleven (zeven jongeren). Binnen Harreveld wil men dit onderzoek daarom als vooronderzoek beschouwen. In september 1993 is men dan ook gestart met het eigenlijke onderzoek waarin begin 1994 negen jongens participeerden. Het onderzoek wordt begeleid door een begeleidingscommissie. Op dit moment wordt er gewerkt aan de samenstelling van de controle-groep. Er is een schriftelijk verzoek voor verdere financiering ingediend bij WVC.

26 Dit onderdeel is facultatief omdat een aantal jongeren/ouders moeite heeft met dit onderdeel en het zonde is om jongeren alleen hierom uit te sluiten van deelname aan het onderzoek.

Voor het 'vooronderzoek' heeft WVC de afgelopen drie jaar f 50.000,- per jaar beschikbaar gesteld voor kosten die gemaakt worden door de onderzoekers. Het formeren van een voldoende omvangrijke onderzoeksgroep vormt een knelpunt bij het onderzoek. De onderzoeksgroep zou eigenlijk uit circa 80 jongens moeten bestaan. Gezien de opnamecapaciteit van Atlantis en de duur van de behandeling is dit echter niet te realiseren. Voor het eigenlijke onderzoek wordt nu gestreefd naar een onderzoeksgroep van 40 jongens.

5.5 Conclusies

Een gerichte behandeling van jeugdige seksuele delinquenten vormt een belangrijk instrument om recidive te voorkomen, zo is met name uit Amerikaans onderzoek gebleken. De behandeling op Harreveld vormt als zodanig dan ook een belangrijk initiatief. De beschikbare gegevens over recidive zijn hoopgevend (van de 59 behandelde jongeren zijn er voor zover bekend drie gerecidiveerd). Deze gegevens zouden echter aan waarde winnen als ze afgezet zouden kunnen worden tegen cijfers van dezelfde doelgroep van jongeren die niet zijn behandeld. Teneinde het behandeffect systematisch in kaart te brengen, ondersteunen wij de initiatieven van Harreveld om verder onderzoek uit te voeren. Om meer kennis te verzamelen over de kans op recidive bevelen wij aan om de uitbehandelde jongeren langere tijd te blijven volgen.

6 Evaluatie leerproject seksuele vorming voor jeugdige zedendelinquenten

6.1 Inleiding

Het derde daderbehandelingsproject betreft de leerprojecten seksuele vorming opgelegd in het kader van een justitiële maatregel aan jeugdige zedendelinquenten. Jaarlijks komen ruim 400 jongeren - meestal jongens - met de politie in aanraking wegens een zedendelict zoals aanranding en verkrachting. Vanuit de overtuiging dat deze jongens meer geholpen zijn met gerichte gedragsbeïnvloeding via seksuele vorming dan met een geldboete of tuchtschool, is het leerproject seksuele vorming ontwikkeld.

In de Beleidsbrief wordt gesteld dat er met deze leerprojecten positieve ervaringen zijn opgedaan en dat men voornemens is om in de loop der tijd de onderhavige leerprojecten in het gehele land mogelijk te maken.

De leerprojecten seksuele vorming worden sinds 1985 uitgevoerd door de Rutgers Stichting in het kader van taakstraffen (voorheen alternatieve sancties genoemd). Het doel van het project valt binnen de doelen van het jeugdstrafrecht in het algemeen. Het voorkomen van recidive neemt hierbinnen een centrale plaats in. Na een periode van experimenteren is steeds meer uniformiteit ontstaan. Vanaf 1989 is de uitvoering van de projecten door het ministerie van Justitie gesubsidieerd. Vanaf 1989 tot en met 1993 zijn in totaal 160 projecten uitgevoerd. Aangezien het gaat om individuele begeleiding, zijn in totaal dus 160 jongeren 'behandeld'.

6.2 Geraadpleegde onderzoeksbronnen

De projecten die in de periode 1989-1992 werden uitgevoerd, zijn uitgebreid geëvalueerd. Hiervan is een evaluatierapport verschenen (Drogt, 1992). De onderhavige evaluatie is gebaseerd op:

- gegevens uit het eerder verschenen evaluatierapport;
- een face-to-face interview met een medewerker van de directie Jeugdbescherming en Reclassering van het ministerie van Justitie.

6.3 Korte beschrijving inhoud project en stand van zaken

Reikwijdte leerprojecten

Er is sprake van een gestage groei van het aantal projecten:

- In 1989: 15 projecten
- in 1990: 20 projecten
- in 1991: 30 projecten
- in 1992: 40 projecten
- in 1993: 55 projecten.

Het aantal arrondissementen waar een leerproject werd opgelegd is de laatste 2 jaar gestegen van 8 (1991) naar 15 (1993).

Justitie staat dan ook een stimuleringsbeleid voor gericht op handhaving, bewaking en stimulering van nieuwe ontwikkelingen.

Toch wordt nog steeds bij slechts een beperkt deel van alle door het OM of de rechter afgehandelde zaken van jeugdige zedendelinquenten, het leerproject opgelegd. In 1989 ging het om 17 van de 177 afgedane zaken in 8 arrondissementen (10%). Wanneer we ervan uitgaan dat het aantal afgedane zaken (gemiddeld per arrondissement) gelijk is gebleven, dan lag dit percentage in 1993 op 17%.

Beschrijving leerprojecten

Zowel de officier als de kinderrechter kan de beslissing nemen tot oplegging van het project. In de praktijk komt het rechtersmodel het meest voor. Het project wordt uitgevoerd door preventie- en voorlichtingsmedewerkers van de Rutgers Stichting. De werkwijze van het project heeft de kenmerken van een leer- en vormingsproces. Een therapeutische benadering wordt vermeden. Het delict - en niet de persoon - staat centraal binnen het leerproject. "... Wanneer het delict van betrokkene ter sprake komt, gaat het niet zozeer om het bespreekbaar maken van eigen (onbewuste) motivaties en intenties, maar veel meer om het plaatsen van het delict in een breder kader van seksualiteitsbeleving, opvoeding en waarden...". (Drogt, blz 6).

Criteria voor deelname zijn: first offender, gemotiveerd zijn, leeftijd tussen 12 en 18 jaar, delict gepleegd hebben zonder messen of andere wapens, redelijk intelligentiepeil, voldoende beheersing van de Nederlandse taal en geen bijkomende psychische problematiek. In de praktijk worden echter ook jongeren doorgestuurd die niet aan deze criteria voldoen (bijv. wel geweld hebben gebruikt bij het delict). Dit komt voor een belangrijk deel voort uit het ontbreken van alternatieven. Dit vraagt aanpassingen van de preventiewerkers in de uitvoering van het project. Het leerproject wordt opgelegd als alternatief voor een bepaalde hoofdstraf. De vervangingswaarde verschilt echter aanzienlijk per arrondissement en loopt uiteen van 75 uur vervangende hoofdstraf tot 20 uur vervangende hoofdstraf. In sommige arrondissementen wordt het leerproject dus als een te zware afdoening gezien voor 'lichte' delicten zoals schennis van de openbare eerbaarheid en eenvoudige aanranding terwijl in andere arrondissementen het tegenovergesteld geldt²⁷.

Een project bestaat uit 10 bijeenkomsten van ongeveer 1,5 uur. Per bijeenkomst wordt een thema behandeld. De jongere krijgt leesopdrachten, oefeningen en huiswerkopdrachten. Van elke bijeenkomst moet de jongere een verslag maken. Ook de ouders van een jongere worden zoveel mogelijk in een project betrokken.

Als inhoudelijke doelen worden door de preventiewerkers geformuleerd: inzichtverandering door het geven van voorlichting, bewustmaking van seksuele gevoelens van de jongere zelf en anderen en het ontwikkelen van inlevingsvermogen voor het slachtoffer en slachtoffers in het algemeen.

Deze inhoudelijke doelen worden volgens de preventiewerkers over het algemeen goed gehaald. Bijna alle jongeren maken het project af.

Toekomst

Vanuit de Reclassering is het verzoek gekomen om het model ook bij meerderjarige zedendelinquenten toe te passen. Anders dan bij minderjarigen, kan bij meerderjarigen een taakstraf echter alleen een vervanging zijn van vrijheidsstraf. Het is de vraag of een leerproject seksuele vorming hier zwaar genoeg voor is.

27 Dit is overigens een algemeen probleem van leerprojecten, waarover de werkgroep leerprojecten binnenkort advies zal uitbrengen. Daarbij wordt gedacht aan de mogelijkheid om een soort gemiddelde vervangingswaarde vast te stellen.

6.4 Conclusies

Uit het eerder uitgevoerd evaluatieonderzoek komt naar voren dat betrokkenen (preventiewerkers, BAS-coördinatoren, kinderrechters en officieren van justitie) tevreden zijn over het leerproject: men vindt het een goed project en een volwaardige alternatieve sanctie.

Wat betreft het beleidsvoornemen om de leerprojecten in het gehele land mogelijk te maken, kan worden geconcludeerd dat er inmiddels inderdaad een flinke uitbreiding heeft plaatsgevonden van het aantal arrondissementen waar de projecten worden uitgevoerd. Dit aantal steeg van 8 (1991) naar 15 (1993). Ook qua aantal projecten vond bijna een verdubbeling plaats: van 30 (1991) naar 55 (1993). Op basis van deze cijfers krijgt men de indruk dat het aantal projecten binnen de arrondissementen die al meededen niet of nauwelijks is uitgebreid.

Er is tot nog toe geen effectevaluatie uitgevoerd. Dit betekent dat geen antwoord gegeven kan worden op de vraag in hoeverre het hoofddoel 'voorkomen van recidive' wordt bereikt. Wel wordt in het eerder uitgevoerde evaluatie-onderzoek de aanbeveling gedaan om een gedegen recidive onderzoek onder betrokken jeugdigen uit te voeren. Wij willen deze aanbeveling van harte ondersteunen.

Teneinde 'het vangnet' voor potentiële recidivisten (waaronder eventuele toekomstige plegers van kindermishandeling) zo groot mogelijk te maken is een relatief lage vervangingswaarde voor het bestaande leerproject aan te bevelen. Hiermee kan worden bereikt dat een uit de hand gelopen seksuele gedraging niet te snel wordt afgedaan als 'eenmalig' of 'experimenteergedrag'.

Omdat de bestaande mogelijkheden voor volwassen daderbehandeling beperkt zijn en er positieve ervaringen zijn opgedaan met het leerproject seksuele vorming in zijn huidige vorm, bevelen wij aan om voor volwassen daders een zwaardere variant te overwegen. Het is dan wel van belang dat er eerst een duidelijke doelgroepomschrijving wordt gemaakt, waarmee een afbakening kan plaatsvinden ten opzichte van de doelgroep van de incest-daderprojecten.

Ook voor jeugdige daders kan een zwaardere variant overwogen worden. Hierop aansluitend willen we de suggestie overnemen van Spanjaard in 'Jongens het kan ook anders' (NIZW 1992). Hij constateert dat er in het kader van de leerprojecten voor jeugdige plegers van seksueel geweld enerzijds sociale vaardigheidstraingen worden gegeven en anderzijds projecten gericht op voorlichting en bewustwording. Beide benaderingen hebben echter hun beperkingen: " Wanneer niet stilgestaan wordt bij de misvattingen van jongens over (de gevolgen van) seksueel geweld, seksualiteit en meisjes, zal het aangeleerde andere gedrag nog niet voorkomen dat jongens seksueel geweld zullen plegen (...) Een probleem bij de op kennis en attitude gerichte projecten is het ontbreken van onderdelen waarin alternatieve gedragingen worden geleerd (...) Een gecombineerde aanpak (...) biedt wellicht de meeste kans op effect".

7 Conclusies

We hebben enkele belangrijke gegevens van de verschillende projecten schematisch weergegeven.

Project	Doelgroep	Doelstelling	Realisering doelstelling	Knelpunten
Samenwerkingsproject WKZ-SNOV	1 Kinderen van 2-12 jaar waarbij vermoedens van seksueel misbruik bestaan.	Verbetering psychosociale diagnostiek (instrumentarium en procedures).	Hierover zijn nog geen uitspraken te doen.	- De vrees bestaat dat de bruikbaarheid van de resultaten voor het werkveld zal tegenvallen. - Verwachtingen van het werkveld zijn wellicht te hoog.
CLAS-project Jeugddorp Bethanië	2 Slachtoffers van seksueel misbruik (vanaf 14 jaar), daders en verwanten.	1 Ontwikkeling specifieke methodiek meersporenbeleid. 2 Beperken gevolgen van seksuele kindermishandeling. 3 Voorkomen van recidive.	Ad 1 Er zal een handboek methodiekbeschrijving verschijnen. Ad 2/3 De beperkte beschikbare proces- en registratiegegevens (over in- en uitstroom) zijn hoopgevend.	- Verdere uitbouw van de methodiek en verspreiding van de methodiek wordt belemmerd door financiële problemen. - Er is geen systematisch effectonderzoek gepland.
Incest-daderprojecten	3 Daders van incest.	1 Recidive voorkomen via therapeutische behandeling van incestdaders binnen justitieel kader. 2 Bijdrage leveren aan ontwikkeling meersporenbeleid.	Ad 1 Eerste gegevens van Rotterdam zijn hoopgevend. In Rotterdam vindt bovendien effectonderzoek plaats. Ad 2 Bijdrage aan ontwikkeling meersporenbeleid lijkt nog zeer beperkt te zijn, uitgezonderd in Rotterdam (driesporenplatform)*.	- Er bestaat geen overkoepelende registratie van projectgegevens. - Condities vanuit het Ministerie van Justitie gesteld, bemoeilijken verdere groei van projecten.
Daderbehandeling Harreveld	4 Jeugdige plegers ernstige/meerdere zedendelicten.	Primaire doelstelling is recidive voorkomen via behandeling binnen justitieel kader.	Beschikbare recidivegegevens zijn hoopgevend. Onderzoek naar behandel effecten loopt nog.	- Omvang onderzoeksgroep blijft beperkt. - Bij wetenschappelijk onderzoek ligt de nadruk op (directe) behandel effecten.

Project	Doelgroep	Doelstelling	Realisering doelstelling	Knelpunten
Leerproject Seksuele vorming	5 Jeugdige plegers van zedendelicten (first offenders).	1 Primaire doelstelling is recidive voorkomen via 'behandeling' binnen justitieel kader. 2 Beleidsvoornemen was uitbreiding leerprojecten in het land.	Ad 1 Er zijn geen gegevens over recidive beschikbaar. Ad 2 Het aantal arrondissementen met deze leerprojecten is toegenomen van 8 naar 15. Het aantal projecten per arrondissement is nagenoeg gelijk en beperkt gebleven.	- Er is tot nog toe geen onderzoek naar recidive gedaan. - Er bestaat geen centrale registratie van projectgegevens.

* Omdat centrale registratiegegevens ontbreken zijn de gegevens waarover wij beschikken beperkt gebleven.

Het trekken van algemene conclusies wordt bemoeilijkt door de ongelijksoortigheid van de projecten.

Op basis van het schema komen wij tot de volgende conclusies.

- In alle gevallen gaat het om methodiekontwikkeling/behandeling binnen het terrein van de seksuele kindermishandeling dan wel seksueel misbruik. Er zijn middels de Beleidsbrief dus geen projecten in gang gezet op het gebied van fysieke kindermishandeling en verwaarlozing.
- Alle projecten lopen nog, dat wil zeggen er zijn nog geen projectresultaten, systematische evaluatie of methodiekbeschrijvingen beschikbaar. Dit betekent dat onze evaluatiegegevens nog slechts voorlopig zijn. De voorlopige resultaten van de meeste projecten zijn echter positief.
- Er zijn vier projecten gericht op het voorkomen van recidive bij daders van seksueel misbruik. Binnen twee van deze projecten vindt wetenschappelijk onderzoek plaats dat zich (gedeeltelijk) richt op deze doelstelling. Het is aan te bevelen dat ook bij de leerprojecten seksuele vorming en bij het CLAS-project effectonderzoek wordt opgestart.
- In tegenstelling tot hetgeen de titel van dit deelrapport suggereert, is slechts één van de vier projecten expliciet gericht op methodiekontwikkeling. Hiertoe zal dan ook een handboek methodiekbeschrijving verschijnen.
- De verdere ontwikkeling van twee van de vijf projecten (te weten het CLAS-project in Jeugddorp Bethanië en de incest-daderprojecten) wordt geremd en wellicht zelfs bedreigd door externe omstandigheden (problemen rond de financiering en dergelijke).
- De resultaten van het CLAS-project (Jeugddorp Bethanië) weerspreken de veelgehoorde bewering dat daderbehandeling alleen mogelijk is binnen gedwongen kader. Dit gegeven vraagt om nadere aandacht/onderzoek. Daarbij is het vooral ook interessant om na te gaan of de kenmerken van de plegers binnen het CLAS-project dezelfde zijn dan wel afwijken van de plegers die in gedwongen kader worden behandeld.

Tenslotte kan als algemene eindconclusie worden gesteld dat de ontwikkeling en uitvoering van projecten vergezeld dient te gaan van evaluatie-onderzoek. Het is daarbij van belang dat de uitvoering van de projecten niet (te zeer) belemmerd wordt door organisatorische/financiële problemen. Wanneer dat wel het geval is, zal het evaluatie-onderzoek blijven steken in de conclusie dat de resultaten

van het project (wellicht) beter waren geweest als de project-omstandigheden voldoende waren geweest. Ook bij de onderhavig projecten zien we organisatorische/financiële problemen die sterk ingrijpen in de uitvoering van het project. Verder dient het evaluatie-onderzoek volwaardig gefinancierd te worden en zodanig te worden opgezet dat op basis van de resultaten beleid ontwikkeld kan worden.

Tenslotte is het van belang dat er een kader ontwikkeld wordt voor implementatie in den lande van projecten die hun waarde bewezen hebben. Louter op basis van vrijblijvendheid zal de toepassing en uitbreiding van goede projecten onvoldoende van de grond komen of zeer traag verlopen.